

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Засади сучасної науково-дослідної та дослідно-
конструкторської діяльності в Україні»
обов'язкових компонент
освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

081 Право

**Тема № 2. Законодавчі та нормативно-правові акти в галузі
державного управління та регулювання науково-дослідної та дослідно-
конструкторської діяльності в Україні**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
(протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник: професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук, доцент Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор Євдокімова О. О.
2. Завідувач кафедри льотної експлуатації та безпеки польотів льотної академії Національного авіаційного університету, доктор технічних наук, професор Тимочко О. І.

План лекції

1. Законодавча база державного управління та регулювання науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності в Україні.
2. Підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують науково-дослідну та дослідно-конструкторську діяльність в Україні.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Нормативно-правові акти:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.92 № 2658-XII (зі змінами 01.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
3. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.93 № 3323-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text>.
4. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 р. № 2623-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>.
5. Про затвердження Порядку реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і дисертацій: Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.10.2008 № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0312-09#Text>.

Основна:

1. Рябовол Л. Т. Система законодавства про наукову та науково-технічну діяльність. *Наукові записки. Серія: Право.* 2018. Вип. 5. С. 4-10. (https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/5_2018/4-10.pdf).
2. Коробочка О. М. Методологія та організація наукових досліджень : конспект лекцій. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2015. 100 с. (<http://lib.istu.edu.ua/index.php?p=23&id=3740>).

Допоміжна:

1. Христинченко Н. П. Суб'єкти наукової діяльності в Україні. *Наше право.* 2014. № 5. С. 50-53. (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nashp_2014_5_10).

Інформаційні ресурси

1. Сайт Верховної Ради України (законодавство) <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/>
2. Головний правовий портал України <http://www.ligazakon.ua/>

Текст лекції

У процесі історичного розвитку наука перетворюється на продуктивну силу суспільства і найважливіший соціальний інститут, реалізація дій якого має регламентуватися положення законодавчих і інших нормативно-правових актів, які будуть розглянуті в цій лекції. Одним з основних способів державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання й невід'ємної складової національної культури і освіти є її належне законодавче регулювання з метою створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у науковій сфері.

1. Законодавча база державного управління та регулювання науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності в Україні.

Нормативно-правовий акт, що регулює суспільні відносини у цій сфері, є офіційним письмовим документом, прийнятий уповноваженим суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та порядку, спрямований на регулювання суспільних відносин у науковій сфері. Такими актами є: Конституція України, Закони України, Укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України; постанови, рішення, інструкції міністерств, інших центральних органів виконавчої влади; рішення місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Основним законодавчим актом, що регулює наукову діяльність в Україні, є Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку.

Зокрема, у ст. 3 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» йдеться про те, що: «Законодавство України про наукову і науково-технічну діяльність складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у процесі провадження такої діяльності, та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Метою цього Закону є врегулювання відносин, пов'язаних з провадженням наукової і науково-технічної діяльності, та створення умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для забезпечення розвитку всіх сфер суспільного життя.

Основними завданнями цього Закону є визначення:

1) правового статусу суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, матеріальних та моральних стимулів для забезпечення престижності та пріоритетності відповідної сфери діяльності;

2) економічних, соціальних та правових гарантій наукової і науково-технічної діяльності, свободи наукової творчості;

3) основних цілей, напрямів та принципів державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності, міжнародного науково-технічного співробітництва;

4) повноважень органів державної влади щодо здійснення державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

У законі визначено: коло суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, їх правовий статус; державні гарантії соціально-правового статусу вчених, наукових працівників, процедури підготовки наукових кадрів і підвищення їх кваліфікації, атестації наукових працівників, правового режиму наукового і науково-технічного (прикладного) результату, посади наукових і науково-педагогічних працівників; повноваження суб'єктів, форми і методи державного регулювання у науковій і науково-технічній діяльності, цілі та напрями державної політики, основні принципи, фінансово-кредитні й податкові інструменти державного регулювання, фінансове забезпечення наукової діяльності, статус Національного фонду досліджень тощо. Положення названого закону окреслюють широке коло відносин, які виникають у зв'язку із провадженням наукової і науково-технічної діяльності, та, у свою чергу, регулюються на рівні окремих нормативно-правових актів.

Одним з них є Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», згідно зі ст. 2 якого, пріоритетні напрями розвитку науки і техніки – це науково, економічно і соціально обґрунтовані напрями науково-технічного розвитку на довгостроковий період (понад 10 років), яким надається пріоритетна державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних розробок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки України, підвищення якості життя населення. Згідно із ст. 3 закону, такими напрямками є: фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави; інформаційні та комунікаційні технології; енергетика та енергоефективність; раціональне природокористування; науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань; нові речовини і матеріали.

Розділ II Закону України «Про науково-технічну інформацію» врегульовує правовий режим науково-технічної інформації. Так, згідно ст. 5 цього Закону всі громадяни України, юридичні особи, державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування відповідно до Конституції України і цього Закону мають право на відкриту науково-технічну інформацію, яке передбачає можливість вільного її одержання, зберігання, використання і поширення під час здійснення наукової, науково-дослідної, виробничої, громадської та іншої діяльності, що не забороняється чинним законодавством.

Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» визначає

основи і принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи з метою забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових та інших програм і проектів, визначення напрямів науково-технічної діяльності, аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» спрямовується на забезпечення ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України, технологічності виробництва продукції, охорони майнових прав на вітчизняні технології та/або їх складові на території держав, де планується або здійснюється їх використання, розширення міжнародного науково-технічного співробітництва у цій сфері. Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Згідно зі ст. 1 закону, інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг; інноваційний продукт – це результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим Законом. Засади формування системи напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні закладає Закон «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності». Його мета – забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва. Певне місце у системі законодавства про наукову і науково-технічну діяльність посідають Закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та «Про авторське право і суміжні права». Перший визначає, зокрема, умови надання правової охорони, патентоздатності винаходу та корисної моделі, порядок одержання патенту, права та обов'язки, що впливають з патенту тощо. Другий охороняє авторське право – особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані із створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва. Слід також зазначити, що, у разі порушення права інтелектуальної власності, його захист здійснюється у порядку, встановленому цивільним, адміністративним і кримінальним законодавством, отже, й відповідні правові акти можна розглядати як складник законодавства про наукову діяльність.

2. Підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують науково-дослідну та дослідно-конструкторську діяльність в Україні.

Підзаконними нормативно-правовими актами, які, поряд із законами, врегульовують наукову і науково-технічну діяльність, є: Положення про національний науковий центр, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.03.1994 р.; Положення про порядок визначення наукових об'єктів,

що становлять національне надбання, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 р.; Типове положення Про раду молодих вчених при органах виконавчої влади, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р.; Положення про Національну раду України з питань розвитку науки і технологій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р.; Порядок проведення державної атестації наукових установ, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р.; Порядок реєстрації міжнародних науково-технічних програм і проектів, що виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва українськими вченими, а також грантів, що надаються в рамках такого співробітництва, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.11.2017 р.; Порядок формування тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 р.; Примірне положення про порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних наукових посад державної наукової установи, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 р.; Положення про Національний фонд досліджень України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 р.

Аналіз названих вище та інших актів, які складають законодавство про наукову і науково-технічну діяльність, призвів до певних висновків. Значною мірою вони зумовлюються тим, що така діяльність має багато проявів, які врегульовуються нормами різних галузей права – конституційного (щодо закріплення права на наукову діяльність), цивільного і господарського (щодо охорони авторського права і права на винаходи і корисні моделі, регулювання господарської діяльності суб'єктів у науковій сфері, укладання господарсько-правових договорів), адміністративного (щодо державного управління та адміністративної відповідальності у науковій сфері), кримінального (в частині кримінальної відповідальності за злочини у цій сфері діяльності). Як результат, законодавство про наукову і науково-технічну діяльність складається з великої кількості актів, які, до того ж, мають різну юридичну силу. Наразі, багато як законів, так і підзаконних актів. При цьому, питання про правильність їх співвідношення залишається відкритим. Так, деякі аспекти функціонування наукової сфери унормовані на рівні підзаконних актів, що, на наш погляд, враховуючи важливість відповідних відносин, слід зробити на рівні законів. Це було б доцільно, хоча б з огляду на те, що законом врегульовуються найбільш важливі суспільні відносини, а сам закон є більш сталим документом, процедура прийняття або внесення змін і доповнень до якого, є ускладненою. Саме законами, а не положеннями, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України, слід визначити питання про національний науковий центр, наукові об'єкти, що становлять національне надбання, Національну раду України з питань розвитку науки і технологій тощо. Водночас, незважаючи на значну кількість актів у складі законодавства про наукову діяльність, можливо, деякі з них варто розвантажити, наприклад, виокремити із Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» положення про Національний фонд досліджень України. Варто розглянути й

питання про доцільність інтеграції всіх актів з певного напрямку/виду діяльності у науковій сфері в єдиний законодавчий акт. До такого висновку спонукала, зокрема, розпорошеність норм щодо грантової діяльності. Обґрунтовуючи необхідність їх систематизації, слід вказати на актуальність грантової діяльності на сучасному етапі становлення вітчизняного наукового простору, отже, і потребу пересічного вченого (не фахівця у галузі права) у відповідному єдиному акті, що полегшить доступ до такої інформації. Слід зазначити й те, що вітчизняне законодавство про наукову діяльність містить акти, ухвалені ще у 90-х роках минулого століття. Очевидно, що на часі їх скасування, хоча б тому, що у науковій сфері, як і в будь-якій іншій, у глобалізованому світі швидко відбуваються зміни, виникають нові відносини. Чи не єдиним способом усунення перелічених вище недоліків законодавства про наукову діяльність є кодифікація, яка б дозволила впорядкувати й систематизувати його та одночасно оновити змістовно.

Тож, законодавство про наукову і науково-технічну діяльність – система – цілісна, ієрархічно побудована сукупність взаємопов'язаних, взаємоузгоджених, взаємодоповнюючих і розвиваючих положення одне одного нормативно-правових актів. Її структуру визначено на законодавчому рівні. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», законодавство України про наукову і науково-технічну діяльність складається із самого Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у процесі провадження такої діяльності, та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.